

D Ü Ş Ü N C E

Гүпсйе

köklerden
geleceğe

Şimali Kafkas Deməği gençlərinin çalışmasıdır.

Tasarım: Geriye Talha

Haziran
2 0 2 1

6cbe88

16.
Sayı

Çerkes Kültürüne Yaklaşımlar ve Vasat Çerkes Olmak

Waza Abdulkadir

Konu kültür olunca göğsü en çok kabarması beklenen halklardan biri olan Çerkesler, bir kültür çıkmazı, çatışması içinde bulunuyor. Türkiye diasporasında yaşayan Çerkeslerin tavırlarında bu durumu olağanca netliğiyle görüyoruz. Kimi Çerkes, kültürün her noktasını yaşamaya, yaşatmaya çabalıyor, kimisi sadece kültürünün eğlence yönünün peşini kovalıyor, kimisi yapılan herhangi bir kültürel faaliyeti saçma ve komik addediyor. Tüm bu düşüncelerin, haklı olduğu noktalar var. Aynı zamanda, hiçbir kültürü karşı adil bir yaklaşım içinde değil. Bu yazıda, bahsettiğim yaklaşımların tek tek incelenmesi amacı gütmeyecek, kültürün geçmişte ve günümüzde hayatımızın neresinde olduğunu karşılaştıracam. Daha sonra ise kültürü, aşırı yaşamak ve ihmal etmek meselelerine değineceğim. Bu durumun sebeplerini ve “Nasıl vasat bir Çerkes olabiliriz?” konusunu ele alacağım. Belirtmeliyim ki; kendimi kültürünü, tarihini çok iyi bilen biri olarak görmüyorum. Yazacağım cümleler, çevremi bu bakış açısıyla uzun zaman gözlemleyerek elde ettiğim fikirlerimdir.

Kültür kelimesi sözlükte: “Bir milletin inanç, fikir, sanat, âdet ve geleneklerinin, maddî ve mânevî değerlerinin bütünü.” olarak tanımlanıyor. Bahsimiz konu Çerkes kültürü olunca, kültürü, âdet ve geleneklerle toplum yaşamını düzenleyen sistem anlamında da kullanıyoruz. Bilindiği üzere Çerkes kültürü, son yıllarda etkisini yavaş yavaş kaybetti. Bu gerileme döneminden önce Çerkes kültürü öyle bir hale gelmiş, genişlemişti ki yüz yüze konuşmada kuracağın göz temasından, bir ormana girerken baltayı nasıl taşıyacağına kadar hayatı âdetlerle tasarlar, tamamlar hale gelmişti. Çerkes kültürü, doğumdan, düğüne; düğünden cenazeye kadar hayatın her anında, sosyal ilişkilerin düzenini sağlıyordu.

Bahsedilen bu kültürel nizam, insanların uzaktan akrabalarını ve dahi çevre köylerden insanları gözetttiği döneme aitti. Babam sadece kendi köyünden değil civardaki Çerkes köylerden gençlerle de beraber gezdiklerini, eğlendiklerini anlatır, insanların her fırsatta temasta olduğunu söylerdi. Bu durumda, düzenli bir toplum oluşturmak için hayatın her damlasında bir âdete, geleneğe ihtiyaç duyulurdu ki Çerkesler düzenlerini böyle sağlamışlardı. Şehirleşme, modernleşme rüzgârıyla birlikte, önce çevre köylerle iletişim koptu, sonra akrabalarla... Çerkesler sadece yakın akrabalarıyla görüşür hale geldi. Bir arada yaşayan Çerkes sayısı azaldı. Artık çevremizde Çerkes’ten çok, diğer milletlerden insanlar var. Yakın akrabalarımızla görüşmelerimizin süresi bir günü geçmiyor, taziye-leri telefonla otuz saniyede veriyoruz. Artık düğünlere, banka hesabından gönderdiğimiz bir miktar para ile katılıyoruz. Haliyle yeni yaşayış tarzımız bir hayli değişmiş bulunuyor.

Bu noktada, ara formları da olmakla beraber, kültürümüze yönelik üç farklı yaklaşımla karşılaşıyoruz: İlki; kültürün tamamını muhafaza etmek için çabalayanlar. İkincisi; sadece kültürünün eğlence tarafını yaşayanlar. Sonuncusu ise; her âdeti, geleneği saçma bulup kültürel bir şey gördüğü zaman kendini gülmekten alamayanlar. Bu üç grubun yaklaşımı da uzun vadede kültürümüze katkı sağlayacak gibi durmuyor. Üçü de “vasat” değil. Kimisi yeni nesle taşıyabileceğinden fazlasını yüklerken kimisi tamamen ihmalkâr kimisi kendisi değil, başkası olmak istiyor. Burada çözüm; orta yolu tutmak. Uç görüşler, her zaman tehlike altında, her an farklı yerlere savrulma ihtimalleri var. Orta ise çevresinin gözetimi altında, ayağı kaysa dahi toparlanabilir kudrettedir.

Kolaylaştırmak, sıkıntıları kaldırmak; ihmalkârlıktan ve fütursuzluktan kaçınmak; fazla övmemek ve yermemek vasat kalmanın yollarıdır. Kendimizi merkeze oturtarak çevremizdekileri yargılamak, küçük detaylar için büyük gönüller kırmak, sevgi yerine siniri, anlayış yerine şiddete sarılmak vasat olmanın önündeki engellerdir. Vasat olmak: İnsanların ahlakta, iyilikte, çalışmakta vb. orta halli olması değil; en iyi olmanın, en ahlaklı olmanın, en kültürlü olmanın imkânıdır. Vasat olursak, içinde bulunduğumuz fikir, istikamet ve vizyon bulanıklığından kurtulmak, kültürümüzü hayatımıza uygun ölçüde tatbik etmek mümkün olabilir. Bu yolla, değerlerine sahip çıkan, kültüre yaklaşımda itidalli, vasat Çerkeslerden olabiliriz.

Çerkeslerde Kültürel Değişim

Waza Ayşegül

Kültür, toplumu oluşturan insanların öğrendikleri ve paylaştıklarının hepsini ifade eden bir kavramdır. Kültür kavramının birtakım özellikleri bulunmaktadır. Kültürün toplumsal olması, sosyalleşme aracılığıyla öğrenilerek kazanılması, toplumsal değişimlere bağlı olarak değişime uğrayabilmesi, nesilden nesile aktarılabilen ve devamlılığı sağlanılabilen bir olgu olması, aidiyet kazanma, kimlik ve benlik algısı geliştirme gibi ihtiyaçları gidermesi, bir takım normlara sahip olması ve bireyler arasında bütünleştirici işleve sahip olması kültür kavramının ortak temel özellikleri arasında sayılabilir (Bozkurt, 2013: 93).

Kültürün değişken bir yapıya sahip olması kültürel değişimleri de beraberinde getirmektedir. Kültürel değişim ile toplumun dinamik bir yapıya sahip olma özelliği beraber düşünüldüğünde kültürel değişim kaçınılmaz bir süreç haline gelmektedir. Kültürel değişim doğal bir süreçtir ancak önemli olan bu süreç yaşanırken değişen kültürün özünün korunarak gelecek nesillere aktarılmasıdır. Söz konusu değişim sürecinin kontrollü olmaması durumunda bireyler hızlı değişimle birlikte geçmiş kültürel hafızalarını silerek yeni oluşum içerisinde bocalamakta ve benlik algılarını yitirmeye başlamaktadır. Kültürel değişimin en belirgin görüldüğü kimseler köyden kente göç eden veya göç olgusunu yerine getiren bireylerdir. Köyden kentte gelen veya göç eden bireylerin ev şekillerinin, günlük hayatta kullandıkları eşyaların, mesleklerinin değişmesi maddi kültürü değiştirirken; tarım toplumundan sanayi toplumuna geçmeleri yani şehirleşmeleri de manevi kültürlerinin değişimine yol açmaktadır. Göç eden insanlar bir miktar eski alışkanlıklarını sürdürürken edindikleri yeni alışkanlıklar ne kırsal ne de kentsel toplum özelliklerini taşıyan bir toplum haline gelmektedir (Koçak, 2011: 263).

Her toplumda olduğu gibi Çerkes toplumunda da kültürel değişim kaçınılmaz olarak kendini göstermektedir. Çerkeslerin kültürel değişimine etki eden bazı unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlardan birincisi ve önemlisi farklı kültürlerle olan ilişkilerin artması ve buna bağlı olarak oluşan değişikliklerdir. Bu durumun başlıca nedenleri arasında bireylerin farklı etnik gruptan biriyle evlenmesi ile oluşan ilişkiler bulunmaktadır. Evliliğin bireylerin hayatını kökten etkileyen ilişki ağlarını barındırdığı göz önünde bulundurulduğunda farklı etnik gruplarla yapılan evlilikler bireylerin kültürel değişiminde etkili olmaktadır. Farklı iki kültürde yetişmiş iki insanın evliliklerinde aile içi ilişkilerde, çocuk yetiştirme metotlarında, nişan, düğün, cenaze gibi merasimlerde, aile büyükleriyle ve küçükleriyle kurulan iletişimde ve bunun gibi birçok konuda farklılıkların olması kaçınılmazdır. Bu durum her iki taraf açısından da birtakım değişimleri beraberinde getirmektedir. Çerkeslerin kültürel değişimine neden olan faktörlerden birisi de kırsal alandan kente yapılan iç göçtür. Köyde belli sınırlar içinde bir yaşam şeklini benimseyen bireyler şehir yaşamına geçişle adaptasyon sorunu yaşayabilmektedir. Köyde sadece kendi kültürel değer ve normlarına sahip olan kişilerle ilişki kuran kişiler şehirleşmeyle birlikte söz konusu komşuluk, arkadaşlık ilişkilerini kurabilmek için iki farklı yola gidebilmektedir. Kişiler ya kırsal alanda sürdürdüğü geleneklerini işlerliğini yitirdiği için geride bırakmakta ve terk etmektedir ya da mevcut şehir yaşamına uygun hale getirmeye çabalamaktadır. Bu çerçevede bakıldığında şehirde yaşayan Çerkes toplumunun kültürel yapısında köklü değişiklikler yaşanmaktadır. Köylerden şehre yapılan göçlerle birlikte özellikle Xabze'yi uygulamak pratikte zorlaşmaktadır. Hatta bazı Çerkes hanelerinde Xabze'nin geçmişe ait bir anı olarak görülmeye başlandığı da söylenilebilmektedir. Çerkeslerin şehirlerde dağınık ve birbirlerinden uzak yaşamak durumunda kalmaları kültürel yaşam etkinliklerini devam ettirmelerini zorlaştırmaktadır. Çerkeslere ait toplu yerleşimlerin olduğu bölgelerde ise geleneklerin daha yoğun yaşandığı gözlemlenmektedir. Günümüz yaşam koşulları düşünüldüğünde genellikle daha iyi yaşam şartları, iş, eğitim, evlilik gibi nedenlerle yaşam alanları değiştirilmektedir. Örneğin eşlerden birinin veya her ikisinin de çalışma imkânı nedeniyle gidilen farklı bir şehirde, kendi kültürlerinden olmayan, belki de çok farklı kültürden birçok insanla bir arada yaşamaları ve o ortama uyum sağlamaları kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu durum da kültürel değişimin nedenlerinden birisidir. Geçmişte, Çerkeslerin daha çok kırsal kesimlerde toplu yerleşim şekilleri halinde yaşadıkları ve genellikle kendi içlerinde iletişim kurdukları göz önünde bulundurulduğunda farklı etnik gruplarla olan kültürel etkileşimin daha az olması nedeniyle kültürel çözülmenin de daha yavaş olduğu gözlenmektedir. Günümüz yaşam koşulları göz önünde bulundurulduğundaysa, şehir yaşamı içerisinde farklı yaşam tarzlarından insanların birbirleriyle iletişim halinde oldukları görülmektedir. Akran seçimi ve arkadaşlık ilişkisi sosyalleşme araçlarından birisidir ve sosyalleşme araçları kültürel aktarımın sağlanmasında etkili olan bir unsurdur.

Çerkesler, kendi içlerinde dillerini, kültürlerini, geleneklerini yaşatmak ve yeni nesile aktarmak için bugüne kadar geçen süreçte olabildiğince çaba göstermişlerdir. Oysa kültürel değişimin etkilerinin yaygın olarak görüldüğü günümüzde değişime direnerek kültürel değerleri aksatmadan sürdürebilmek oldukça güçtür. Teknolojinin hızla geliştiği, kitle iletişim araçlarının yaygın kullanıldığı ve kültürel etkileşimin hız kesmeden sürdürüldüğü günümüzde kültürel enformasyon ve deformasyon kaçınılmaz olarak yaşanmaktadır.

Sonuç olarak geçmiş toplumlar genellikle statik bir yapıya sahipken günümüz toplumları ise daha çok dinamik bir yapı özelliği göstermektedir. Bu bağlamda bakıldığında Çerkeslerdeki Xabze kültürünün devam edebilmesi için bu kültürün değişime açık ve zamanla kendini yenileyen bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Kültürel devamlılığı sağlamak amacıyla Çerkes toplumu günümüz şehir yaşamında kendini yeniden inşa etmek zorundadır. Dolayısıyla aşınan değerlerin yeniden imar edilerek işlevsel hale getirilmesi gerekmektedir.

13 Haziran 1861 (Çerkesya Hürriyet Meclisi)

- 1 Хуитыныгъэ (Xuitiniğa) → Hürriyet
- 2 Хасэ (Xase) → Meclis
- 3 Хэку (Xeuk) → Vatan
- 4 Адыгэ Хэку (Adiğe Xeuk) → Çerkesya, Çerkezistan
- 5 Лъэпкъ (Tlepg) → Ulus, millet
- 6 Закъуэныгъэ (Zagoniğa) → Birlik
- 7 Пэщлэтын (Pej'etin) → Direniş

Kıyafetler

- 1 Пылэ (Pie) → Kalpak, şapka
- 2 Цей (Tsey) → Çerkeska
- 3 Джанэ (Caane) → Gömlek
- 4 Цыджанэ (Tsıcaane) → Kazak
- 5 Гъуэншэдж (Ğonşec) → Pantolon
- 6 Вакъэ (Vaaga) → Ayakkabı
- 7 Цакуэ (Tsaago) → Ceket

Atasözü

Щлэр ягъэлущми жьыр яущикъым.

(Ş'er yağauşmi jır yauşigim.)

Genç eğitilse de yaşlı terbiye edilmez.

Gençlik Komisyonu

Zeynep, Kandemir, Kaşav, Akif, Setenay, Ahmet, Esra, Elif, Aleyna, Neris, Ruslan, Sümeyye, Furkan, Jankat

Kaşav

İyidir kardeşim. Sen nasılsın?

Akif

Merhaba gençler, nasılsınız?

Akif

Çok şükür, iyi diyelim iyi olsun sigoş.

Akif

Aklıma bir şey takıldı. Geçen gün kuzenlerle konuşuyorduk, soyadı meselesi açıldı. Tabii her kafadan ayrı bir ses. Herkes farklı bir şeyin derdinde, farklı bir şeyden şikayetçi...

Kandemir

Akif

Kimisi Çerkesçe sülale ismini kullananları yadırgıyor, kimisi Türkçe soyadını kullananları neredeyse Çerkeslikten çıkartacak. Kısacası herkes esiyor gürlüyor, bir ayarımız yok. Benim canım arkadaşlarım ne düşünüyor acaba?

Zeynep

Bence sülale adlarımız, birliğimizin sembolüdür. Aynı köydeki akrabaları bir arada tutar. Farklı köylerdeki, hatta daha genel düşünürsek, Türkiye Çerkesleri olarak, diğer şehirlerdeki aynı sülaleden akrabalarımızla bağlantı kurmamızı sağlar.

Kaşav

Tanışmak bir yana, bizim için sülale ismimiz, adımızdan önce gelir. Kendimizi tanıtırken bile ilk onu söyleriz. Dinlediğim birkaç hikâyeden de anladığım kadarıyla; bu durum insanlarda "Ben sadece kendimi temsil etmiyorum. Benim temsil ettiğim bir sülalem var. Davranışlarıma, buna göre dikkat etmem gerekir." psikolojisi oluşturuyor.

Zeynep

Katılıyorum. Bu temsil hissi az da olsa hala yaşıyor.

Zeynep

Biz sosyal medya aracılığıyla, aynı sülaleden olduğumuz Uzunyaylalı akrabalarımızla henüz bu yıl tanışıp kaynaştık. Bunca zaman aynı ülkede birbirimizden habersiz yaşamışız.

Zeynep

Aslında daha da genelleyebiliriz bu meseleyi. Farklı coğrafyalara sürülmüş, sürgün sonrası göç etmiş soydaşlarımız, bu sülale adları sayesinde birbirini buluyor. Özellikle Rusya Federasyonundaki akrabalarımızı bulmak çok kolay.

Akif

Soyadı düzenlemesi hakkında ne dersiniz peki? Bu kanuna ululuk atfederek sülale ismiyle arasına mesafe koyanlar da var çünkü.

Akif

Bildiğiniz gibi Cumhuriyetten sonra herkese yeni soyadları verildi. Aileler dilediği soyadını kullanmakta özgür bırakılmadı. Anlatılan hikayelerden anladığımız kadarıyla bu durum Türkler, Çerkesler, Kürtler ve diğer tüm milletler için geçerli bir durum.

Akif

Çerkesler'de kendi soyadları yerine hiçbir şeye dayanmayan, kendilerini tanımlamayan yeni soyadlarını kullanmak zorunda kaldılar.

Kandemir

Soyadı Kanunu, Türkiye'deki bir eksikliğin giderilme çabasıydı fakat asimilasyon politikalarına araç olması yapılan büyük hatalardandı. Zaten erken Cumhuriyet kanunlarında azınlıkları asimile etme amacı güdüldü.

Kaşav

Oysaki "soy adı" isminden de belli olduğu gibi süreklilik gerektirir. Bir hikayesi vardır hatta çoğu sülale ismi çok eski zamanlara dayanır. Bu durum, kişinin kim olduğunu bilmesi, aidiyet bilincinin oluşması için önemlidir.

Kandemir

Çerkeslerin kültürel direnişinde de sülale adlarını önemli bir araç olarak görüyorum. Bu konuda Avni Lifij'ten bir alıntı yapmak isterim: "Lifij benim Rusların çizmeleri altında ezilen eccadımın yadigarıdır. Bu yadigarı kafamda değersiz bir hatıra olarak sallamaktansa, bir tabela gibi boynuma asarak herkese göstermek ve ilan etmek bir icabettir."

Kandemir

Bunu okuduğumda, neden sülale adlarımızı kullanmamız gerektiği kafamda daha da netleşmişti.

Zeynep

Zeynep

Hatta bir teoriye göre; sülale armalarımız antik dönemdeki alfabemizin kalıntılarıymış. Bu bilimsel açıdan çok önemli bir husus. Yani meselenin duygusal boyutu bir yana, ortada tarihi bir gerçeklik söz konusu.

Kandemir

Geçmişimizde soykırım ve sürgün olduğu için bir bilgi kırılması yaşadık gerçekten. Sülale adlarımızın ne anlama geldiğini de genellikle bilmiyoruz. Bu, en büyük eksiklerimizden biri bence.

Kanşav

Akif

İlginç sülale isimleri var bir de. "Hadzuk" mesela benim aklıma gelen. Bunun gibi başka biliyor musunuz?

Zeynep

Ha (хъа) ile başlayan sülale adlarına ben de çok rastlıyorum. Biliyorsunuz, Ha (хъа) köpek demek. Sülale adları: Hafitze (siyah köpek), hadzıku (küçük köpek), hanaje (şası köpek)... Bunlar muhtemelen hakaret amaçlı verilmiş sülale adları değildir ama gerçekten ilginç. Sanırım hayvan sever bir millet olan Çerkesler, sadece atları değil, köpekçikleri de çok seviyorlar :)

Kanşav

Peki sizce yeni nesil, anlamını beğenmedikleri bu sülale isimlerini taşımaları mı?

Akif

Aslında bizde sülale isimleri akışkan bir yapıdaymış, okuduklarımdan çıkarımım bu, en azından. Toplumda çabuk yayılan bir olay yaşandığında, o hadiseyle alakalı yeni bir sülale adı, olayı yaşayan sülaleye verilirmiş. Böylece bir olay/ durumla bağıntılı olarak, o sülale yeni bir ismine sahip

Kanşav

Dediğiniz gibi bazı Çerkes sülaleleri kötü anlamlara gelen adlara sahip olabiliyor. İnsanın adlandırılışının, insanın psikolojisi üzerinde bir etkisi muhakkak var. Bunun sıkıntısını, nesilden nesile aktarmanın doğru olmadığını düşünüyorum.

Kanşav

İnsanlar istemediği bir soyadını, hayatı boyunca adının yanında taşımak zorunda değil. Eğer bir sülale soyadından memnun değilse ortak bir kararla yeni bir soyadı seçebilmeli. Tek çare bu olmayabilir ama buna bir çözüm bulunması gerekiyor.

Zeynep

Bu da fikirler içinden bir fikir, olabilir yani.

Kandemir

Eskiden yapılan bir hata nedeniyle gelecek nesillerin zan altında bırakılması ayrı bir olay. Buna karşıyım. Ancak bu durumun çözümü sülale adını değiştirmek değildir. Halkın aydınlanarak bireyleri zan altında bırakmanın kötü bir şey olduğunu tespit etmesi yeterli olur diye düşünüyorum.

“Kimdir Bu Lazlar?”

Laz Kimliği ve Sanal Mekânda Lazca

Gerige Talha

Kitabın Künyesi: Şendeniz, Ö. (2020) “Kimdir Bu Lazlar?” Laz Kimliği ve Sanal Mekânda Lazca, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları

Kitap, İletişim Yayınları etiketiyle 2020 yılında okuyucuyla buluştu. Kitabın ana temasını/araştırma konusunu “güncel Türk vatandaşlığı bağına sahip olan Lazların Türk kimliği ve Laz kimliği arasında kurdukları ilişki, geliştirdikleri aidiyetler ve tehlike altındaki ana dillerinin belleklerdeki ve hayatlarındaki yeri (Şentekin, 2020: 29)” olarak ifade edebiliriz. Kitapta önce mekân, bellek, kültür vs. gibi kavramların literatürdeki karşılıkları incelenmiştir. Sonra Lazların tarihinden bahsedilmiş ve son olarak ise yapılan saha çalışması ile Laz kimliğinin sanal mekandaki yeri başarılı şekilde aktarılmıştır.

Bu kısa girişten sonra kitap daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Çalışmanın yöntemi

Çalışmanın merkezinde ırk ve sınıf gibi insanoğlunu sınırlandıran baskı unsurlarına (Şentekin, 2020) karşı farklı bakış açıları geliştirmeyi amaçlayan eleştirel teori bulunmaktadır. Öteki olanın sesini duyurmak açısından önemli olan madun çalışmalarından yararlanılmıştır. Öteki olarak konumlandırılan ve dışlanan bireye konuşma imkânı tanımayı, ses vermeyi amaçlayan madun çalışmaları, öz yaşam öyküleri ve sözlü tarih çalışmaları sundukları bakış açısıyla, kullanılan bu yöntemleri farklı bağlamlarda yorumlama fırsatı sunmuştur (Şentekin, 2020: 29). Özellikle ulus devlet altında yaşayan azınlıkların, yaşadıklarının akademik ortamlarda tartışılması oldukça geç zamanlarda başlamıştır. Bu nedenle sözlü tarih çalışmaları olarak adlandırılan alternatif tarih çalışmaları daha öne çıkmıştır. Bunlara ek olarak kimlik ve vatandaşlık tartışmalarında öne çıkan etno-sembolik ve inşacı kuramlara da değinilmiştir. Özellikle Türk kimliği ve Laz kimliği arasındaki çatışmanın Lazlar açısından tezahürünü ortaya koymak için vatandaşlık ve kimlik tartışmalarına değinmek bir zaruret haline gelmiştir. Çalışmanın işleyişi içinde gerek araştırma yöntemleri ve gerekse kuramsal yaklaşımlar bakımından benzer konu ve sorunsalların ele alımında birden fazla yol ve yaklaşımın kullanılması tercih edilmiştir (Şentekin, 2020: 29-30).

Kimlik, milliyet, vatandaşlık

Smith, milletlerin birleşim unsurlarını kolektif bir isim, ortak bir tarih, ortak bir soy miti, özel ortak kültür, belli bir bölge ile özdeşleşme ve topluluk içi dayanışma duygusunun oluşturduğunu ifade etmektedir. Genelde ulus devlete geçiş sürecinde, hâkim ulusun/milliyetin sınırları, azınlıkları içine alacak şekilde genişlemektedir. Cumhuriyet döneminde ortaya atılan güneş dil teorisini ve diğer azınlıkların “Dağlı Türkler” ve “Kafkas Türkleri” gibi tanımlamalarla Türklük içinde konumlandıklarını bu duruma örnek gösterilebilir.

Şendeniz, kitapta Castells’in kimlik inşasının biçim ve kökenine ilişkin geliştirdiği üçlü ayırmadan bahsetmektedir. Castells, kimlikleri meşrulaştırıcı kimlik, direniş kimliği ve proje kimlik olmak üzere üç türlü ele almaktadır.

Meşrulaştırıcı Kimlik: Toplumun egemen kurumları tarafından, toplumsal aktörler karşısında egemenliklerini genişletmek ve akılcılaştırmak için inşa edilir. (...) Direniş Kimliği: Hâkim olanın, başat olanın mantığı tarafından değersiz görülen ve/veya damgalanan konumlarda/koşullarda bulunan aktörler tarafından geliştirilir (...) toplumun kurumlarına nüfuz eden ilkelerden farklı ya da bunlara karşı ilkeler temelinde direniş ve ayakta kalma siperleri oluşturulur. Proje Kimliği: Toplumsal aktörlerin, kendilerine sunulan kültürel malzeme temelinde toplumdaki konumlarını yeniden tanımlayan yeni bir kimlik inşa etmeleri; bunu yaparken bütün bir toplumsal yapıyı değiştirmeyi amaçlamalarıdır. (Castells’den Aktaran Şendeniz, 2020: 39-40).

21. yüzyıl ile birlikte birden fazla kimliğin kesiştiğini görmekteyiz. Bu açıdan Castells’in üçlü ayırımına kesişimsel teori açısından bakmamız, 21. yüzyılda kimliklerin durumunu vuzuhla anlamamıza imkân sağlayacaktır. Örnek verirken, vatandaşlık bağı ile Türk kimliğine bağlı olan bir birey meşrulaştırıcı kimlik kategorisine girerken, yok olmaya yüz tutan Laz kimliğine sahip çıkması direniş kimlik kategorisine girmesine neden olmakta ve son olarak bireyin kendini proje kimliklerden biri olan vegan kimliği ile tanımlaması bireyi üç farklı kimlik kategorisi içerisinde konumlandırmaktadır.

Türkiye’de Türkçe konuşmayan Müslüman vatandaşlar “müstakbel Türkler” olarak görülmüştür. Dilin, ulus devlet sürecinde hâkim ideolojiyi güçlendirme gibi bir etkisi vardır. O nedenle hâkim ideoloji konumunu güçlendirmek ve topluma yaymak için “resmi dil” ve “resmi tarih” gibi tezlere dayanmaktadır.

Azınlık kimliklerin yaşadığı ülkelerde, eğer bir ulusal devlet kurulma süreci yaşanmış ise o kimliklerin kendilerine kamusal mekânda alan açmalarına izin verilmemekte ve var olan alanları yavaş yavaş daraltılmaktadır. Bu duruma azınlık kimliklerin üç tepkisi olmaktadır. Ya Türk kimliğini yakınsayacak, ya Laz kimliğine sarılarak Türk kimliğine muhalif bir tutum sergileyecek ya da azınlık kimliği ve Türk kimliği arasında uzlaştırıcı bir tutum sergileyecektir. Kitabı okuduğumuzda, Lazların, Kürtler ve Çerkeslere göre iki kimlik arasında daha uzlaştırıcı bir tavır sergilediğini ve uluslaşma sürecinde de devlet tarafından daha “makbul vatandaş” olarak görüldüğünü anlıyoruz. Bunun bir nedeni de Lazların tarihsel anavatanı olarak görülen Güney Kafkasya’nın, Gürcistan ve Türkiye gibi iki ulusal devletin egemenliği altında kalmış olmasıdır.

Bireylerin davranışlarını etkileyen ve belirleyen zaman ve mekân olmak üzere iki ayrı mefhum bulunmaktadır. Zaman mefhumunu tanımlamak daha zor bir uğraş iken, mekânı insanın varlığını sürdürdüğü bütün fiziksel alem olarak tanımlayabilmekteyiz. Mekân mefhumu birçok disiplinin çalışma sahasına girmesi hasebiyle, mekânı farklı açıdan ele alan yaklaşımlar bulunmaktadır. Kitapta somut olarak, Lazlar açısından aidiyet hissettikleri mekân en genelde Güney Kafkasya, özelde Doğu Karadeniz ele alınmıştır. Lazların göç ettikleri başta İstanbul olmak üzere diğer şehirlerde mekân hemşeri dernekleri olarak önümüze çıkmaktadır. Teknolojinin gelişimiyle birlikte önemi giderek artan ve aidiyet hissedilen mekân ile göç mekanı arasında bağlantıyı daha da kuvvetlendiren sosyal medyada, sanal mekan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Laz kimliği

Lazları, Güney Kafkasya ve Doğu Karadeniz'in otokton halkı olarak ifade edebiliriz. Fakat Gürcistan ve Türkiye'nin ulus devlete geçişiyle birlikte Laz tanımlaması silikleşmiş ve genelleşmiştir. Bugün Türkiye özelinde bakacak olursak, Lazlar Doğu Karadeniz'de yaşayan herkesi tanımlar hale gelmiştir. Kitapta da ifade edildiği üzere, Lazlık, fıkralarda şiveyle Türkçe konuşan Temel ile eş değer hale gelmiştir.

Laz tanımlamasının silikleştiği dönemde, Laz aktivistlerin, kimliğe sahip çıkmaları için tek bir seçenek kalmıştır: O da Lazcadır. Bu durumda konuşulan dil bir turnusol haline gelmiştir. Şendeniz, çalışmasında "kimdir bu Lazlar" sorusunu sormuş ve Lazlığı şöyle ifade etmiştir:

Lazlar bugünkü Rize ilinin 25 km kadar doğusunda bulunan Kemer'in doğusuna doğru uzanan sahil bölgesinde yaşar ve konuştukları dil Rumların konuştuğu Antik Yunan kökenli dilden tamamen farklı bir dil ailesine mensuptur. Öte yandan, Lazlarla, bir biçimde aynı coğrafyayı paylaşan ve aralarında kültürel olarak bazı benzerlikler bulunan Hemşinlilerden de farklı bir grup teşkil ederler. Lazların dil ailesi, itibariyle ortaklaştığı Gürcüler ve Svanlar gibi halklardan en önemli farkı ise tarihseldir. Lazlar, Gürcüler ve Svanlardan farklı olarak iki bin yıla yakın bir süredir Kafkasya'dan ayrılmış ve farklı etkileşimlere açık olan başka bir kültür alanında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu itibarla Lazlar dilsel olarak Kafkasya'ya, ancak, kültürel olarak daha çok Doğu Karadeniz kültür alanına aittirler. (Şendeniz, 2020 :99)

Saha çalışmaları sonucu Lazların çocuklarına "konuşma bozukluğuna neden olması", "eskiden uygulanan yasaklar" gibi nedenlerden ötürü dillerini öğretmedikleri anlaşılmıştır. Aynı durumu Çerkeslerde de görmekteyiz. Fakat Kazım Koyuncunun şarkılarının sosyal medyanın gelişmesiyle birlikte daha popüler olmasıyla, Lazcanın öğrenilmemiş olması bireyleri üzmektedir.

Lazların iki ulus devlet altında yaşamaları tahayyüllerindeki memleket konusunda da kafa karışıklığına neden olmaktadır. Doğu Karadeniz'in Türkiye'nin sınırları içinde kalması, normalde Güney Kafkasya içinde kalan Doğu Karadeniz'i ayrı bir mekân olarak ortaya çıkarmakta ve Güney Kafkasya ve Doğu Karadeniz olmak üzere iki ayrı bölgenin oluşmasına neden olmaktadır. Lazların anavatanını Güney Kafkasya olarak belirlediğimizde ise bu ayırmadan dolayı olmayan bir "göç" insanların zihinlerinde oluşmaktadır. Saha çalışması sırasında yapılan röportajlar ile bu durumu daha net görmekteyiz:

Babam "Tabii Lazlar göçe alışkın sisteme entegre olmaya, Güney Kafkasya'dan gelen..." dediğinde, Laz kültür hareketi içinde olan aktif bir görüşmeci, "Biz buraya göçle gelmedik ki. Kaçkar Dağları Güney Kafkasya'nın uzantısı, coğrafi olarak zaten Kafkasya'da yaşıyoruz. Göç dediğin Batum'dan, iki saat ileriden geldik," cevabını verdi. Masamızda bir an durduk. Bu zaten bilinen bir meseleydi fakat ilk kez oturduğumuz yerden görünen dağların coğrafi olarak Güney Kafkasya ile bağlantısı bulunduğumuz mekanla ilişkilendi. (Şendeniz, 2020: 212)

Laz kimliği ile ilgili yapılan çalışmalar ve yayınlar, Lazların aidiyet hissettiği Doğu Karadeniz'den öte, İstanbul gibi büyük metropollerde ortaya çıkmış ve oradan yayılmıştır. Özellikle, Ogni dergisine Lazların çoğunlukla yaşadığı Doğu Karadeniz bölgesinden gelen talep, İstanbul'dan gelen talepten oldukça azdır. Bunun nedeni göçlerle birlikte metropollerde Lazlar dışındaki etnik gruplarla bir araya gelmesidir. Diğer etnik gruplarla bir araya geldikleri zaman, kendilerinin farklı olduklarının ve yitip giden dillerinin farkına varmışlardır. Bu farkına varış Laz kültür aktivizminin İstanbul odaklı doğmasına neden olmuştur

Sosyal mekânın/medyanın Laz kültür ve kimliğine etkisi

Kitapta sosyal mekân olarak, Facebook'ta katılan gruplar temel alınmıştır. Özellikle sosyal medya uzaktaki insanların iletişimini kuvvetlendirmesinden dolayı toplumsal hareketlerde ve bir grup olarak iş yapma konusunda belirgin hale gelmiştir. Görüşmecilerden Gül, Facebook gruplarına üye olmayı ve iletileri takip etmeyi, "memleketinden uzakta bir memleket havası" almaya benzetmesi oldukça çarpıcıdır. Sosyal medyanın Lazca üzerindeki etkisi de oldukça önemlidir. Kitapta görüşülen Laz aktivistlerinin bir amacı da Lazcanın, Arhavi, Hopa ve Ardeşen lehçelerinden çokça konuşulan Arhavi lehçesini, İstanbul Türkçesi gibi merkeze koyup, Lazların kendi aralarında daha rahat anlaşmalarını sağlamak ve geleceğe daha bütün bir dil bırakmaktır. Fakat aktivistler bunu gerçekleştiremediklerini şu an sosyal medyada, yarısı farklı bir lehçe, yarısı da farklı bir lehçenin kelimelerinden yazılan iletilerden dolayı sosyal medyada, yeni bir dilin oluştuğunu ve geleceğe de bu dilin kalacağını ifade etmektedirler.

Sonuç yerine

Sözün kısası, kitabı okuduğunuzda, milliyet, bellek, kimlik, vatandaşlık gibi mefhumları, Laz kimliği ve kültürü hakkında bilgi sahibi oluyor ve sosyal medyanın kültür ve dil üzerindeki etkisini anlıyorsunuz.

¹Aşağılanan, ezilen hor görülen kesim anlamına gelen bir sıfattır. Yani kolonileştirilmiş toplumlar, yaşadıkları ülkede hak ettikleri özgürlüklerini elde edememiş azınlıklar vs. madun (subaltern) olarak tanımlanabilir.

"Hooop, düştü!" demiştim henüz tanıştığım yol arkadaşımın elinden kayan bavulu tutmaya çalışırken.

"Önemli değil ağabey. Toplarım şimdi." demişti, düşünce fermuarı patlayan bavuldan dökülenleri toplarken.

Yerdekilere görünce gülümsemiştim, "Bunları ne yapacaksın kardeşim? Hepsini yersen şeker komasına girersin valla." demiştim gülerek.

"Bunlar benim için değil ağabey. Çocuklara dağıtacağım. Yani inşallah." demişti yerdeki son şekerleri de avuçlarken.

"Dur dur ona koyma, bende sağlam çanta var." deyip yeni bir çanta vermiştim.

Bavulundakileri, verdiğim çantaya yerleştirirken oturup onu izlemiştim. Bakışlarımı fark edince çantayı hızlıca toparlayıp yanıma oturmuştu ve "Ne oldu ağabey?" diye sormuştu.

"Tuhaf bir çocuksun, aynı zamanda güzel de bir adamsın vesselam." demiştim omzuna kolumu atıp.

Bakışlarını yere indirip, "Estağfurullah ağabey." demişti.

Çok gençti. Ben onun yaşındayken tam manasıyla oyunda oynaşmıştım, o ise Fatih'in İstanbul'u fethettiği yaşta, gönüllerin fethine niyetliydi. Ellerimi dizlerime koyup başımı yere eğmiştim. Utanmıştım kendimden, gençliğimden... "Dünkü çocuğun yaptığını görüyor musun?" diyordu kıs kıs gülerek iç sesim.

"Baş koyduğun dava çok kıymetli ama en gençlerimizdensin, biliyorsun değil mi? Seni buraya ne çekti; daha çocuksun?" diye sormuştum meraklı bakışlarla. Bir süre beklemiş sonra derin bir nefes alıp başlamıştı konuşmaya:

"Dünyaya baktım ağabey... Şuradaki çocuk yetimmiş, oradaki adam evsiz, buradaki kadın aç... Başım dönüyor. Genzimi dolduran bu duman kimin yangınından? Zihnimi kilitleyen bu anahtar kimin demirinden? Kim elimi ayağımı bağlayıp beni suya atan? Kanı derisinin dışında akan her çocuğun hakkı omuzlarımdayken, benim kanım kimin olduğundan hangi denize dökülüyor ağabey? Bu tadını aldığım tuz, kimin gözyaşından? Beynimin her kıvrımı haykırıyor "Düşünme! Düşünme!" diye. Duyuyorum ama dinlemiyorum onu. İnadına düşünüyorum! "Merhamet, evrensel olsa gerek." derdim birkaç yıl öncesine kadar. Yoksa nasıl yaşar onca insan bir arada? Şahidim, yaşayamıyormuş zaten. Oysaki birisinin ciğeri yansa, kokusu benim burnuma tütmeli. Bir çocuk ağlasa, sesi senin kulağına gelmeli. Bir ev yıkılsa, enkazı onun kalbini titretmeli. Merhamet diyorum ağabey, evrensel olsa ya? Aşık olup şarkı söylemeye talip şairlerin yanında, ben, aşkım için şehadete talip olmak istiyorum. 1967'den beri gülemeyen komutanın yüzündeki tebessümün sebebi biz olsak ya ağabey? Biter mi? Elbet bitecek! Ama biz olabilecek miyiz bitirmeye vesile? Benim kanım toprak olup akar mı? Sonra o beldenin bağrında gül olur açar mıyım? Sıfatlarıma, tuhaf ve güzelin yanına, "şehit" de eklenir mi? Olabilir miyim ağabey? Bilmiyorum. Beni buraya bu ihtimal çekti." demişti bakışlarını diktiği yerden hiç ayırmadan.

Tane tane, sessiz ve kendinden emin bir ses tonuyla dökmüştü içini. Ne diyeceğimi bilememiştim. Ne güzel ve ne kudretli bir ihtimal için o gemideydi. Yalnızca sırtını sıvazlayıp isteği hayırlısıyla gerçekleşsin diye içten bir dua etmiştim.

Mavi Marmara'da o sıfatı en çok hak edenlerdendi. Sanki doğduğunda adını eksik koymuşlardı da onunla tastamam oldu. Rabbim şehadetini kabul buyursun!